

Audru

Min farfars far, Jakob Peterson (1869-1947), föddes, som framgick av kapitlet Pärnu del 1, i Audru socken en dryg mil nordväst om staden Pärnu.

Orsaken till att Jakobs far och namne, Jakob Peterson (1827-1912), med fru Madli Tomson (1830-1895) år 1883 flyttade in till Pärnu var att den äldre brodern, som brukligt, hade tagit över släktgården Kosse ('Kosse talu', ungefärligen Forsgården) tillhörande byn Malda ('Malda küla') i Audru socken ('Audru kihelkond') och att Jakob Peterson den äldre troligen ansåg att det var lättare att försörja familjen som smed i Pärnu än i Audru. Enligt min farfar Arthur reparerades bland annat jaktgevär i Jakobs smedja.

Min farfar Arthur nedtecknade kort före sin död ett par sidor om vår släkts ursprung på den raka fäderneslinjen. Så här lyder inledningen:

Någon av de mina har en gång framfört önskan att jag borde skriva mina memoarer. Jag är nu gammal, 82, och orkar inte med denna uppgift. Men jag ville gärna göra några anteckningar om min härkomst. Kanske någon av mina barnbarn kommer någon gång i framtiden få intresse för sin egen härkomst, sina rötter.

Jag vill be någon av mina söner eller mina barnbarn läsa igenom dessa mina något slarviga anteckningar och göra erforderliga språkliga korrekitioner. (kommentar: Jag har inte rättat annat än uppenbara felslag på skrivmaskinen, eftersom jag tycker att det är fantastiskt att min farfar kom till Sverige som 38-åring och ändå lärde sig att tala och skriva nästintill perfekt svenska.)

Jaak har en gång gjort en något nedsättande anmärkning att mina föräldrar var 'enkelt folk'. Så enkelt var mina föräldrar inte som Jaak tror. Mina föräldrar hörde till vad man brukat allmänt kalla lägre medelstånd.

Enligt familjetraditionen har min fars föräldrar varit husbönder på gården Kose i Audru härad tiotals kilometer norr om staden Pärnu i mer än 300 år, från 1500-talet, då Estland hörde till Ordensstaten, som i sin tur var knuten till Det Heliga Romerska Riket av tysk nation. Gården gick i regel till den äldre sonen. De yngre söner sökte sin utkomst på annat håll. Min farfar var en av de yngre söner. Han utbildades till smed. Han hade till att börja med egen smedja på gårdens mark. Senare byggde han sig ett hus och en smedja i staden Pärnu. Det var bestämt att huset och smedjan skulle gå i arv till hans äldre son Hendrik, som skulle fortsätta sin fars yrke. Min far, som var en av de yngre söner, började sin karjär som polisman i Pärnu.

I en annan liknande skrift, som min farbror Jaak renskrev, framkom även följande:

Enligt familjetraditionen har mina förfäder bott ungefär 300 år på gården Kose, tidigare kallad Pereste. Det kan stämma. Den tidigaste, med dokument fastställbara, förfadern är Andres, husbonde på Pereste, född 1732. Gården ärvs av hans son Peter, född 1762, död 1830. Dennes son Hinrik, född 1792, är min farfarsfar och den förste, som bär familjenamnet Peterson. Enligt bondelagarna från 1816/19 måste alla ha efternamn. Och eftersom Hinriks far hette Peter, tog han sig namnet Peterson.

Med ovanstående som utgångspunkt gav jag mig på att undersöka vår raka fäderneslinje mer i detalj.

Trots att kyrkböckerna numera är tillgängliga på internet visade sig detta vara förenat med en hel del detektivarbete. Som exempel kan jag nämna att ovannämnde Andres farbror Jahn fick två barnkullar med två olika fruar och att söner i båda barnkullarna fick namnen Jürri och Henrik/Indrik. Innan det gick upp för mig att det inte var samma söner Jürri och Henrik/Indrik i mitten av 1700-talet som i början av samma århundrade, så var släktrådet något förbryllande.

När Kosse Peter (1761-1831) föddes år 1761, det vill säga ett år tidigare än min farfar hade nedtecknat, så noterade prästen att hans far var 'Kosse Jaob S. (Sohn) Andres' och hans mor Mall (även Marri).

won 17 61.

35

Gjuffer	Tage	Rintar	Lehrn	Grunndhorn.
Anders. S. Peter.		Kosse Jaob S.	Andres, M. Sohn	1. Offr. Major Peter v. Dren- 2. Louffr. Andres. 3. Sof- 4. Ofter. M. Sohn

Fadern, Kosse Andres (1727-1792), var alltså son till Kosse Jaob (även stavningen Jaub förekom), som verkar ha varit en estnisk variant av Jacob. Dopnoteringen ger alltså på egen hand en generation till.

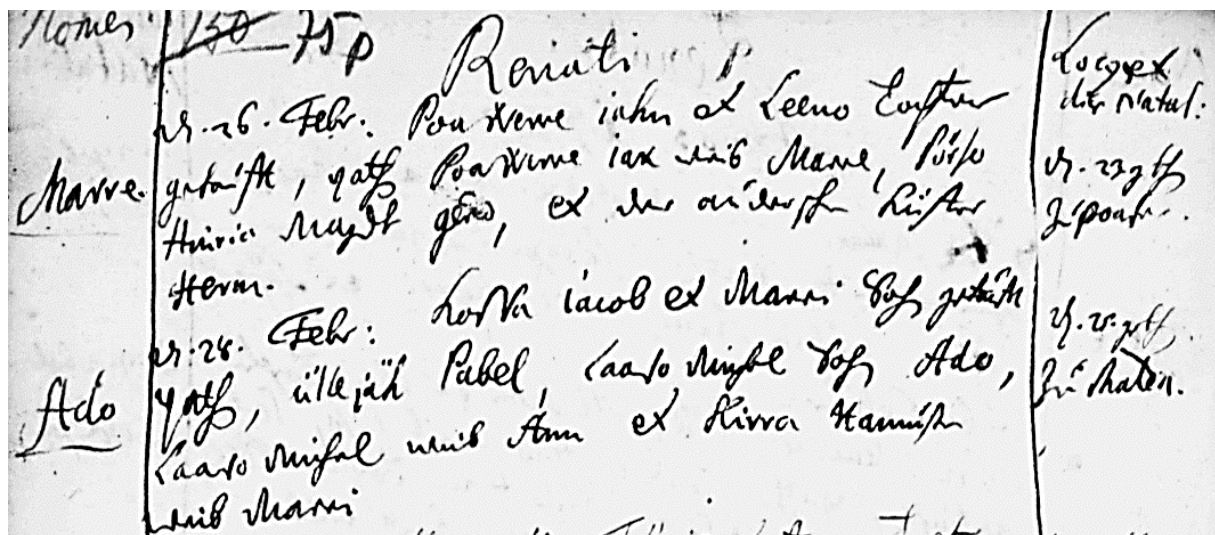
Enligt min farfar föddes Andres år 1732, vilket han troligen baserade på en höftad ålder (50 år) angiven vid folkräkningen år 1782. Åldern när Andres dog år 1792 indikerade istället att han hade fötts år 1725.

Min släktforskning visar dock att Andres varken föddes år 1725 eller 1732 utan år 1727, men att han i dopnoteringen kallades Ado, som verkar ha varit en estnisk variant av främst Adam, men även exempelvis Andres, Andrus och Aleksander.

Verlörberce 1792.

Gjuffer	Tage	Rintar	Lehrn	Grunndhorn.
Voella.	7. 9.	Lette Jarry	Sofa Jarry	20. 6. Jafal.
Anders	9. 10.	Rehe Harjo	Jaani S. Jarry	14. 3. Kall.
Anders	10. 12.	Sobri	Andrus	65. 6. Kall.
Anders	11. 14.	Metsa	Perde Harjo	14. 3. Sof.
Anders	11. 14.	Lode	Harjo	20. 6.
Anders	13. 16.	Kosse	Anders	67. 6. Kall.
Anders	15. 18.	Metsa	Perde Harjo	16. 6. Sof.

Kosse Andres påstods ha varit 67 år när han dog år 1792.



Ur dopboken år 1727: 'd. 28. Febr: Kossa Jacob et Marri Sohn (Ado) getäuft...'

Präster skrev ibland fel och åldrar angavs mycket ungefärligt, så jag känner mig relativt övertygad om att ovanstående dopnotering verkligen avser vår förfader Andres trots att namnen alltså inte är identiska utan bara likartade.

Om dopnoteringen mot förmodan skulle avse en annan gosse, så vet vi från dopet år 1761 (se föregående sida) att Andres också hade Kosse Jaob/Jacob som far och då var Ado i värsta fall bara hans bror. Då saknas emellertid Andres dopnotering helt i Audru sockens kyrkböcker, så oavsett vilket innehåller kyrkböckerna en eller flera oklarheter, vilket snarare är regel än undantag.

Jag misstänker att det bland annat är detta dilemma, som gjorde att tidigare släktforskare inte lyckades komma längre. Kanske var det min farfar Arthur själv, som gav upp, när han inte hittade Andres dopnotering, eftersom han kanske inte visste att Ado på 1700-talet kunde vara en variant av Andres. Det kan också ha varit hans svåger Leo Leesment, som körde fast, eftersom min farfar skrev följande:

När man är ung lever man i nutiden och för framtiden. Man har inget intresse för det förflutna och ej heller för de avlidna förfäderna. Först då man blir äldre, när man sedan länge passerat livets middagshöjd, ställer man sig frågan, varifrån kommer jag?

I detta hänseende är jag inget undantag. Inte heller jag hade något intresse för det förgångna. När det på 30-talet uppstod ett allmänt intresse för genealogiska studier, samlade även jag några data. Det var dock blott en modesysselsättning. Först här i Sverige uppstod ett verkligt intresse för min släkts historia. Genom min svåger Leo har jag fått några data, men de är ganska sparsamma.

Faktum kvarstår dock att Andres far hette Jaob/Jacob och att även han var bosatt på släktgården Kosse.

Kosse Jacob bör ha fötts runt år 1690 och så gamla dopböcker finns inte längre för Audru socken. Han gifte sig emellertid två gånger och efter det första bröllopet år 1713 med vår anmoder Cubia Marri (född ca 1695), så noterade prästen att han var son till Kosse Jürri och då har inte bara en (Jacob) utan två (Jacob och Jürri) ytterligare generationer kunnat läggas till på vår raka fäderneslinje.

Kosse Jürri dog två år efter sonens bröllop. Ingen ålder angavs då, men vår urfader Jürri bör ha varit född runt år 1665 och det är troligt att hans hustru Madle, vars namn noterades då parets sista barn Maddi föddes år 1711, var jämgammal med sin make.

Årmo: 1713.

Å. 7. Januari:	Marri Rucht. Chika	-	Skipe et	Teraste Marri Mayst	Marri
Å. 19. Januari:	Gaulo Saulo Rucht	-	-	fjörri et	Maina Sjöling
Å. 2. Febr:	Marri	-	-	Ado et	Marisa Hennic Mayst
Å. 22. Febr:	Söldaga Jüri Rucht	-	Greif et	Jakob Liso	Marri
Å. 6. April:	Lika Jakub Rucht	-	Huini et	Lönnse Ado	Mayst
Å. 21. April:	Cubia Thoma tahi Sof	-	Tornil et	Lönnse Marti tahi Sof	Marri
Å. 29. April:	Erin Jüri Sof	-	Höls et	Christina	Dejucant
Å. 29. April:	Pirri Peter Sof	-	Pest et	Ulmari Ado	Mayst
Å. 29. Febr:	P. Lange Rucht	-	Thom d. t.	Jakob Mayst	Greif
Å. 8. Marts:	Waisne Laur Rucht	-	Pabel d. t.	Liso Mayst	Latte
Å. 24. Marts:	Hermes Jüri Rucht	-	Mayst d. t.	Liso Mayst	Årmo
Å. 24. Marts:	Koffa Jüri Sof	-	Jakob et	Cubia Mart Sof	Marri
Å. 24. Marts:	Kier Hammy Rucht	-	Jakob et	Wammar Jakub Sof	Marri

Ur vigselboken: 'Kosso Jürri Sohn Jacob et Cubia Mart Tochter Marri'

Årmo: 1715.

Å. 2. Febr. Waisne Laur d. t. Madle

d. t. - Martine Lönne d. t. Årmo

Å. 28. Febr. uraste Lino - Sof otte

Å. 16. Marts: in lottis Paul Rucht,
den in anhöf, for Rucht g. storb.

Å. 10. April: Koffa - fjörri

Å. 15. Maj: Mayst Johantof d. t. Johann

Vår urfader Kosse Jürri dog år 1715. Ingen ålder angavs, men han bör ha fötts runt år 1665.

Å. 18. Marts: Koffa Jüri et Madle Sof g. t. Å. 18. Marts

Å. 18. Marts: Koffa Jüri et Madle Sof g. t. Å. 18. Marts

Å. 18. Marts: Koffa Jüri et Madle Sof g. t. Å. 18. Marts

Å. 18. Marts: Koffa Jüri et Madle Sof g. t. Å. 18. Marts

Enda gången, som vår urmoders namn Madle skrevs ned, var i denna dopnotering från år 1711.

Utöver Jacob (född ca 1690, död efter 1761) och Maddi (född 1711), så fick våra urfäder Kosse Jürri och Madle med säkerhet sonen Jahn (född ca 1690, död 1764) och troligen även sonen Andrus (född ca 1690). En familjeöversikt finns på nästa sida.

Kosse Jürri's gård verkar efter hans död ha delats upp mellan de två bröderna Jahn och Jacob, då det i Audru socken åtminstone ända in på 1800-talet fanns två Kosse, nämligen Kosse Jahni och Kosse Jaubi.

Sannolikt är denne Kosse Jacob förklaringen till att Jakob kom att bli ett vanligt pojknamn i vår släktgren, vilket även medförde att min farbror två sekler senare kom att döpas till Jaak efter sin farfar Jakob Peterson. Min far Jaan uppkallades för övrigt efter sin morfar, Jaan Leesment, så uppenbarligen följde mina farföräldrar traditionen att namnge de äldsta barnen efter far- respektive morföräldrar.



'Kleidung der Ehsten um Pernau' av Johann Christoph Brotze (1742-1823)

Enligt konstnären var dessa högtidsklädda ester från trakten av Pärnu. Kanske var de rentav från Audru. Osulade läderskor av tuggat ko- eller sälsskinn bars fönnu på 1940-talet av estlandssvenskar på öarna.

Mannen i mitten sägs föreställa en 'kubjas' ('Baueraufseher', bondeuppsyningsman/-inspektör), som var godsägarens förlängda arm. I de allra flesta fall ägde nämligen balttyska godsägare den jord, som esterna odlade. Kosse Jacobs svärfar, Cubia Mart, som vi också härstammar från, var en sådan 'kubjas'. Våra förfäder i Audru och övriga Livland var dock sannolikt oftast arrenderande eller dagsverkande bönder och bortsett från 'den gamla, goda svensktiden' hade de flesta före år 1819 t o m varit livegna.

Kosse Jürri död 1715
Madle

Kosse Jahn/Hans/Ans död 1764

gift med pigan på Jahni gård Marri
1712 och Ingel (mor till Jürri 1746)

Barn: Jürri (1713-1730), Jahn
(1715-1719), Henrik (1717-1719),
Mal (1718), Madli (1720), Riti
(1722-1722), Michel (1723), Liso
(1726-1728), Ado (1728-1728),
Jürri (1746-1788), Indrik (gift
1768, död 1790)

Kosse Jaub/Jacob d efter 1761

gift m Cubia Marri (ca 1695) 1713
och Pörso Rieno (1711-79) 1761

Barn: Red/Edo/Marri=Maret efter
morf C Mart? (1715), Jahn (1720,
katekis. 1737), Jürri (1723-1774),
Peter (1724-1777), Ado/Andres
(1727-1792), Greed (1729-1732)

Kosse/Perste Andres (1727-92)
'Audro uus' Marri (1735-1808)

Kosse Peter (1761-1831)
Kämatse Marri (1765-1817)

Hindrich Petersohn (1789-1845)
Pirso Kaddri (1790-1866)

Jakob Peterson (1827-1912)
Madli Tomson (1830-1895)

Jakob Peterson (1869-1947)
Elise Gansmann (1875-1943)

Arthur Peetre (1906-1989)
Linda Leesment (1903-1961)

Kosse Andrus troligen Jürri's son

gift med Riti före 1711

Barn: Rini (1711), troligen även
Jürri (efter farfar?, död 1778), vars
äldste son hette Andrus (efter ff?)

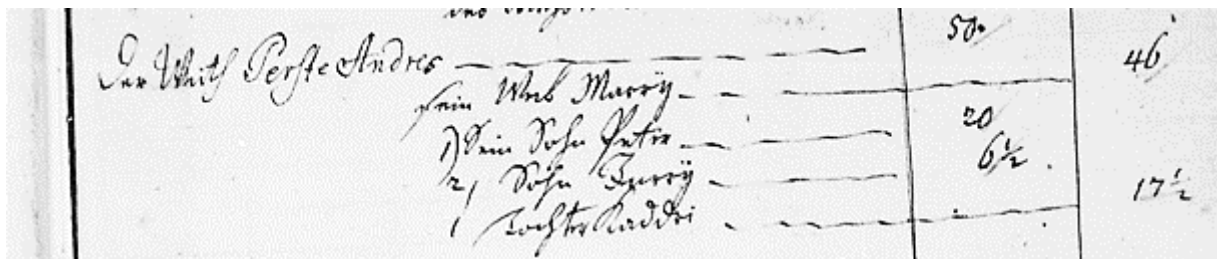
Kosse Maddi född 1711

okänt öde

Min farfar skrev att gården Kosse tidigare hade kallats Pereste. Detta verkar han ha grundat på att den äldste, då kände, förfadern vid folkräkningen år 1782 mycket riktigt hade gått under namnet Perste (inte Pereste) Andres.

Granngården fick vid samma folkräkning dock heta Kosse och en gissning är att tjänstemännen, vilka för skatteuppbörden utförde denna första 'Seelenrevision' (själarevision, folkräkning), föredrog olika gårdsnamn, eftersom de, till skillnad från prästerna, antagligen inte var insatta i alla släktskapsförhållanden och hemmansklyvningar.

Med tanke på att såväl Andres far Jacob som hans farfar Jürri hade kallats Kosse, så misstänker jag att Kosse (inte Perste) faktiskt var det äldre av de båda gårdsnamnen.



Min Vits Perste Andres	50	46
Min Vits Marry		
Min Kose Jetro	20	
2, Kose Jurrig	6 1/2	
1, Kose Andres		17 1/2

Kosse Andres fick vid folkräkningen år 1782 heta Perste Andres. Min farfar skrev att Andres hade fötts år 1732 och sonen Peter år 1762, men angivna åldrar (50 respektive 20 år) var ungefärliga. Beteckningen 'der Wirts' var en förkortning av 'der Landwirtschaftler', som betyder lantbrukaren.

I samband med arkivsökandet studerade jag även en karta över Audru socken och upptäckte att gårdsnamnet har överlevt även om stavningen numera är Kose. Min farfar kontaktade därefter sin fyrmänning (brylling) Heino Peterson (född 1937) i Vana-Pärnu och det visade sig att Heinos brorson Eero Peterson, som livnär sig som byggarbetare i Finland, har ett fritidshus på våra gamla marker. Slakten Kosse-Peterson har alltså brukat eller bebott Kosse under snart 500 år!

Heino Peterson, som var ende representant för min farfars släkt, när min far Jaan firade sin 70-årsdag i Pärnu segelklubbs restaurang år 2008, kunde vidare berätta att han mindes att två pojkar i hans egen ålder under några dagar på 1940-talet hade bott på gården. Min far minns följande från denna vistelse:

Det fanns möss i huset, det var ju en gammal träkåk. Jag såg själv inga, men jag kröp spanande runt på golvet under möblerna. Rätt som det var hittade jag en stor dammtuss under ett bord eller kanske en bokhylla, som jag trodde var en mus, men blev då utskrattad av någon i församlingen. Det sitter fortfarande i. Dessutom ledde vistelsen till en livslång rädsla för möss. Jag rycker till så fort ett vissnat blad virvlar förbi mig.

Vi var i Kose på grund av att ryssarna hade bombat Pärnu och fara för nya räder av bombflyg förelåg. Det var förmodligen i mitten av juli 1944. En solig morgon med blå himmel körde min far tillsammans med Jaak till Pärnu för att kolla om vårt hus hade klarat sig efter det senaste flyglarmet.

Jag fick inte följa med och blev då sur och gav mig ensam iväg på promenad till stan. Kanske halvvägs fick jag erbjudande från en kusk att åka med på hans kärra, som framfördes av en häst. Jag fick sitta bredvid honom på kuskbänken. Så småningom trodde jag att jag var kusken till besvär och bad att få hoppa av. Jag tror att jag sade att jag var framme vid mitt mål. Jag vet inte säkert. Sedan fortsatte jag min promenad till Pargi tänav. Jag var kanske halvvägs och det totala avståndet var ju knappa 12 km.

Apropå bombningar så hade det grävts ett litet skyddsrum på vår tomt på Pargi tänav. Jag tillbringade minst en natt i detta. Skyddsrummet låg under den uppgrävda jorden. Det fanns i form av en kulle

framför huset. Jaak och jag hade hittat skarpladdade patroner och jag minns att vi en gång satt på kullen och försökte – genom att knacka på patronerna – få dem att explodera. Vi misslyckades!

Jag var nog redan då ganska kavat. Några månader senare åkte Jaak och jag medelst spårvagn från Lidingö till centrala Stockholm. Vi ägnade oss bl a åt att på PUB åka rulltrappa upp och ner.



Kosse-Petersönerna Eero, Jaan (född 1938) och Heino (född 1937).



*På ägorna finns fortfarande denna gamla brunn.
(fotograf Johan Peetre den 31 mars 2017)*



Denna ekonomibyggnad (möjligen stall) byggdes år 1910 i traditionell, estnisk stil.



Baserat på rester av den gamla bebyggelsen kan gården Kosse en gång i tiden ha sett ut som ovan. Det kustnära läget vid Audru å kan ha inneburit att markerna, precis som på bilden, var tallbevuxna.



Ovan ett satellitfoto på 'Kosse talu', som betyder Forsgården trots att 'Audru jõgi' numera inte forsar. Kanske kom våra urfäder dit vid snösmältningen eller så har stenblock plockats upp ur ån för att användas till husgrunder. En annan möjlighet är att det förr fanns en bäck på tomten, som forsade ner i ån. Åbanken är nämligen ganska brant. Kartan på nästa sida visar från vänster till höger gårdarna:

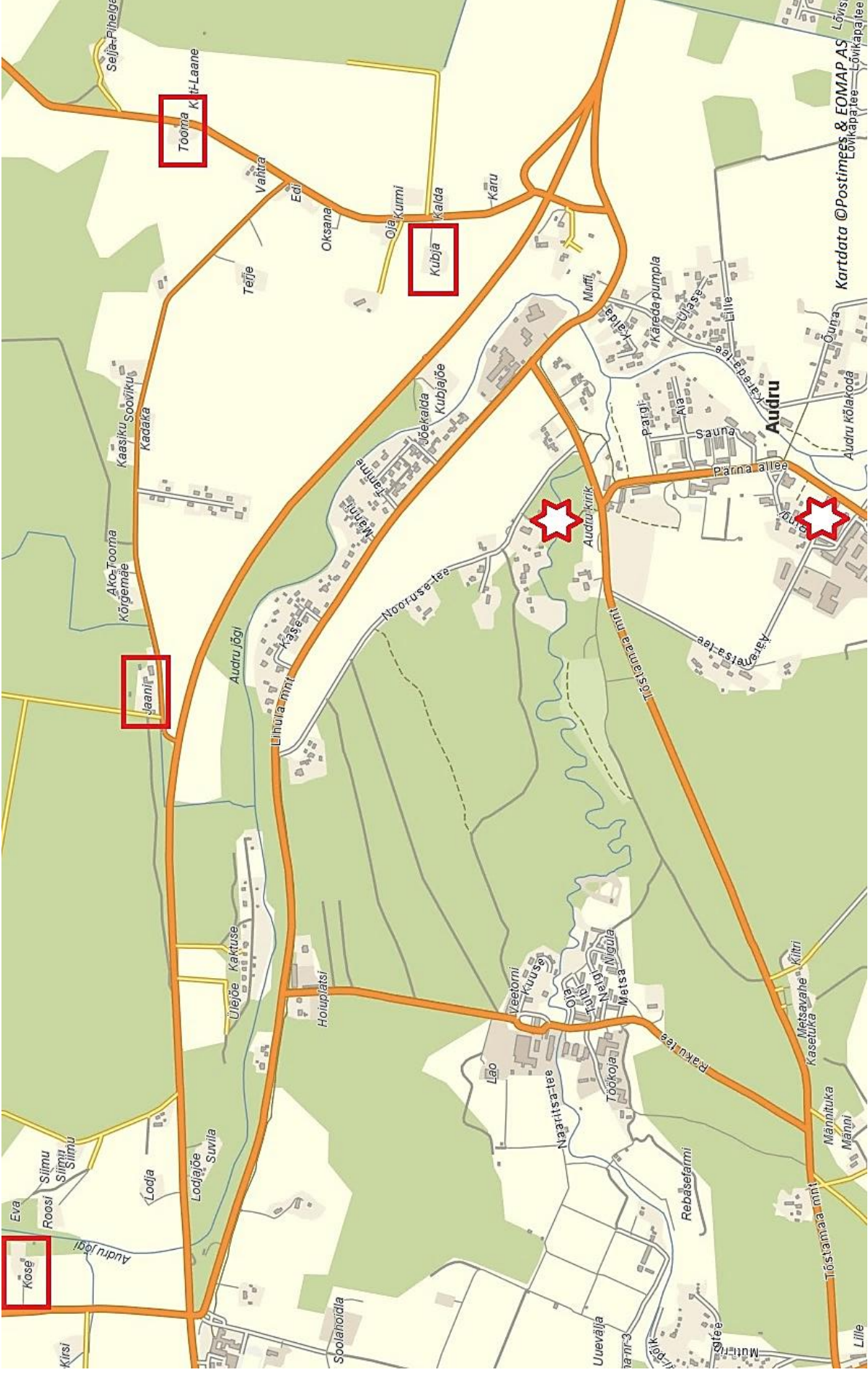
Kosse

Jahni, där Kosse Jacobs svägerska Marri hade tjänat piga

Cubia, där godsets 'kubjas', bondeinspektör, såsom vår förfader Cubia Mart bodde

Toma, där Madli Tomson växte upp med föräldrarna Toma Juhan och Marri

Stjärnorna visar kyrkans respektive herrgårdens läge.





Audru kyrka byggdes år 1680 under överinseende av Magnus Gabriel De la Gardie. De tidigaste kyrkorna hade varit de balttyska godsägarnas privatkyrkor, men de svenska makthavarna krävde allmogekyrkor och Audru kyrka är en av de äldsta.



Foto av nästkusinerna Mihkel Peterson (född 1893) och Arthur, som ännu hette Peterson. I samband med Arthurs kartläggning av släkten hade de båda kontakt brevledes år 1966. Mihkel var Heino Petersons far och Mikhels farfar Andrus (1813-1883) var Kosse Hindrich Petersohns äldste son, vilket förklarar varför Heinos brorson Eero Peterson nu äger Kosse.

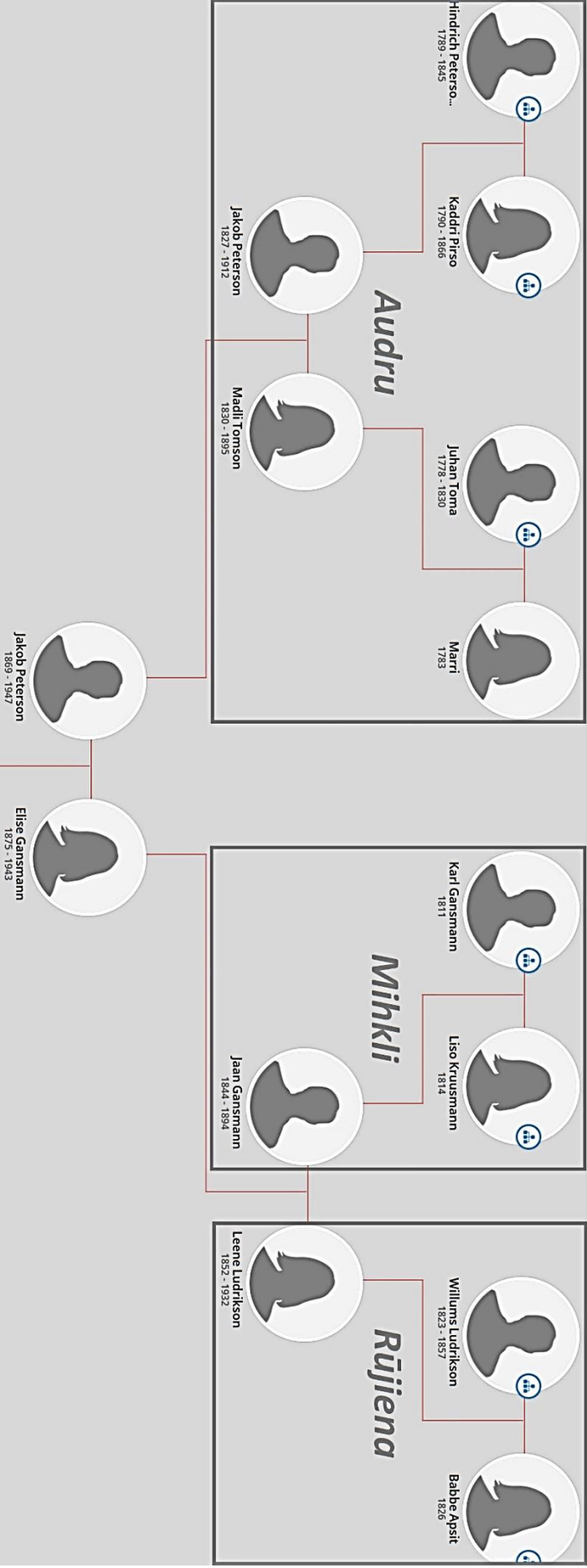
Pärnu del 1

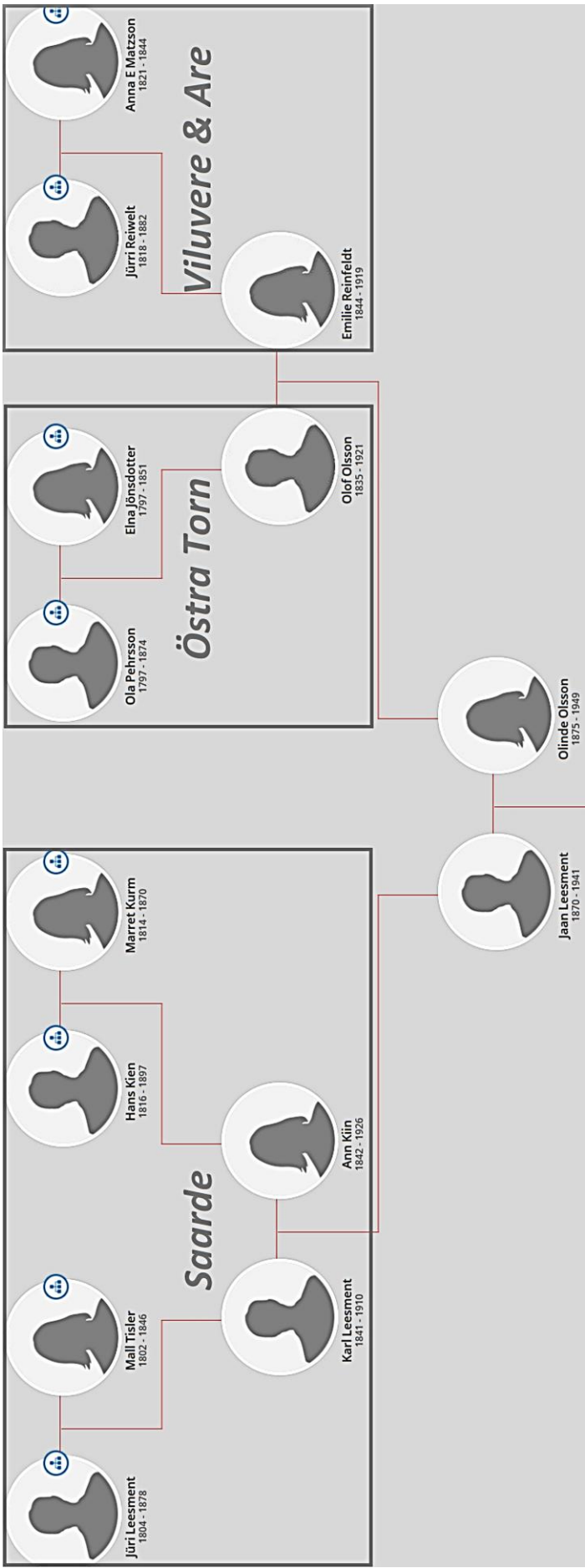
Min farbror Jaak och min far Jaan föddes båda i Tallinn, eftersom deras mor på grund av polio behövde förlösas med kejsarsnitt. Bröderna växte dock upp i Estlands fjärde största stad – Pärnu.

Min farfars släkt kom till hälften från Audru socken en mil nordväst om Pärnu och min farmors släktgren Matzson-Bergmann hade bott i Pärnu sen år 1816, men släktens geografiska ursprung var mer övergripande Pärnu län, Pärnumaa, i Estland (tidigare Livland) istället för bara staden Pärnu. Nästintill alla släktens ester verkar ha kommit från detta estniska län. I övrigt hade släkten lettiskt, svenskt och sannolikt även tyskt och finskt ursprung. På de följande två sidorna återfinns i tur och ordning de senaste generationerna av min farfar Arthurs respektive min farmor Lindas släktträd.



De två stora rutorna representerar vardera 25 % av Jaaks och Jaans geografiska ursprung, de tre mellanstora vardera 12,5 % och de två små vardera 6,25 %. Observera att två av de mellanstora rutorna indikerar det svenska (Östra Torn) respektive det lettiska ursprunget (Lode i Rūjiena socken) och att brödernas tyska respektive finska ursprung har utelämnats. (Pärnumaa-karta ex Eesti Entsüklopeedia)





Min farfar Arthur behärskade i sin ungdom inte estniska trots att han till 75 % hade estniska far- och morföräldrar. Det berodde på att han först växte upp i nuvarande Lettland och därefter i Ryssland.

Arthurs far, Jakob Peterson (1869-1947), hade fötts och vuxit upp i Audru, men när Jakob var i yngre tonåren hade familjen flyttat in till Pärnu, där fadern kom att ha en egen smedja. Jakob blev, efter fem års militärtjänstgöring i tsarens armé i Polen, anställd vid polisen i Pärnu.

Arthurs mor, Elise Gansmann (1875-1943), hade fötts i Rūjiena socken i nuvarande Lettland. Hon hade 18 år gammal, alltså runt år 1893, kommit till Pärnu, där hon fick anställning som 'deutsche Bonne' (barnflicka, som skulle tala tyska med barnen) hos den ryske militärkretschefen Popov. Efternamnet till trots var Elises far inte tysk, som det har spekulerats i, utan est från Mihkli socken. Hur Elise hade lärt sig tyska är oklart.

Arthurs föräldrar, vars förfäder det går att läsa mer om i kapitlen Audru respektive Mihkli och Rūjiena, gifte sig i Pärnu år 1899 och min farfar beskrev fortsättningen så här:

Kort därpå fick min far anställning som godspolis på det till baron Stackelberg hörande riddargodset Oling några kilometer väst om Valga. Det var på den tiden så att polismyndigheten i bondesamhällena utövades av byäldsten medan i områden lydande under ett gods var det godsägaren, som utövade denna myndighet gentemot arbetarna och andra anställda på godset. De rikaste godsherrarna gjorde inte detta själv utan anställde en godspolis. Och en sådan godspolis blev alltså min far. I Oling föddes min bror Eduard och min syster Amanda. Innan min fars sexåriga anställningskontrakt gick ut blev han dock anställd av greve von der Pahlen som uppsyningsman på dennes jaktrevir i Gross-Eckau i Kurland. Jag föddes på godssjukhuset i Gross-Eckau.

Списокъ рожденныхъ и крещенныхъ въ			
№ по порядку.	Имя крещеннаго.	Имя, фамилия, званіе, чинъ или ремесло и хрещеннаго родителя.	Место рожденія крещеннаго.
111	Александръ (Jakobъ)	крещенъ въ Пярну въ 1899 году отъ родителей: Jakobъ Petersonъ и Elise Gansmannъ.	Пярну.
112	Ed. A.	крещенъ въ Пярну въ 1899 году отъ родителей: Jakobъ Petersonъ и Elise Gansmannъ.	Пярну.
113	Александръ (Alfredъ)	крещенъ въ Пярну въ 1899 году отъ родителей: Jakobъ Petersonъ и Elise Gansmannъ.	Пярну.
114	Оскаръ (Oskarъ)	крещенъ въ Пярну въ 1899 году отъ родителей: Jakobъ Petersonъ и Elise Gansmannъ.	Пярну.
115	Александръ (Alexanderъ)	крещенъ въ Пярну въ 1899 году отъ родителей: Jakobъ Petersonъ и Elise Gansmannъ.	Пярну.
116	Александръ (Alexanderъ)	крещенъ въ Пярну въ 1899 году отъ родителей: Jakobъ Petersonъ и Elise Gansmannъ.	Пярну.
117	Александръ (Alexanderъ)	крещенъ въ Пярну въ 1899 году отъ родителей: Jakobъ Petersonъ и Elise Gansmannъ.	Пярну.
118	Александръ (Alexanderъ)	крещенъ въ Пярну въ 1899 году отъ родителей: Jakobъ Petersonъ и Elise Gansmannъ.	Пярну.
119	Александръ (Alexanderъ)	крещенъ въ Пярну въ 1899 году отъ родителей: Jakobъ Petersonъ и Elise Gansmannъ.	Пярну.
120	Александръ (Alexanderъ)	крещенъ въ Пярну въ 1899 году отъ родителей: Jakobъ Petersonъ и Elise Gansmannъ.	Пярну.

приходъ Пярну (Jakobъ Petersonъ) въ 1906 году. 16									
Дни, мѣсяцъ, годъ и часъ рожденія крещеннаго.	Дни, мѣсяцъ, годъ крещенія крещеннаго.	Гдѣ совершено крещеніе.	Его совершилъ священникъ.	Допосвященныя: Имя, фамилія, званіе, чинъ и ремесло ихъ.	Допосвященныя: Имя, фамилія, званіе, чинъ и ремесло ихъ.	Допосвященныя: Имя, фамилія, званіе, чинъ и ремесло ихъ.	Допосвященныя: Имя, фамилія, званіе, чинъ и ремесло ихъ.	Допосвященныя: Имя, фамилія, званіе, чинъ и ремесло ихъ.	Допосвященныя: Имя, фамилія, званіе, чинъ и ремесло ихъ.
1906 г. 10-го мая.	1906 г. 10-го мая.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.
1906 г. 10-го мая.	1906 г. 10-го мая.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.
1906 г. 10-го мая.	1906 г. 10-го мая.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.
1906 г. 10-го мая.	1906 г. 10-го мая.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.
1906 г. 10-го мая.	1906 г. 10-го мая.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.
1906 г. 10-го мая.	1906 г. 10-го мая.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.
1906 г. 10-го мая.	1906 г. 10-го мая.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.
1906 г. 10-го мая.	1906 г. 10-го мая.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.
1906 г. 10-го мая.	1906 г. 10-го мая.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.	Пярну.

Александръ (Alexanderъ)	крещенъ въ Пярну въ 1899 году отъ родителей: Jakobъ Petersonъ и Elise Gansmannъ.
Александръ (Alexanderъ)	крещенъ въ Пярну въ 1899 году отъ родителей: Jakobъ Petersonъ и Elise Gansmannъ.

Min farfars födelseår angavs omväxlande som 1906 och 1907. Dopboken för Iecava anger dock otvetydigt att 1906 var året, då Arthur Alexander med fader Jacob Petersohn föddes och döptes.



Min farfar föddes på godssjukhuset i Gross-Eckau i Kurland, som låg vid byn Iecava i dagens Lettland.

Eftersom greven i Gross-Eckau föredrog att ha en tysk uppsyningsman, så blev min farfars far, Jakob Peterson, uppsagd. Familjen flyttade år 1912 istället till Riga, där Jakob först arbetade som polisman för att senare bli järnvägsarbetare. Under en tid bodde familjen i ett polskt kvarter och sonen Arthur, min farfar, skall ha lärt sig att kommunicera med de andra barnen på polska. Arthurs yngsta syskon, Helmut (1912/1913-1920/1921), sägs i en del dokument ha fötts i Gross-Eckau, men i andra i Riga.

I samband med att tyskarna under första världskriget avancerade mot de ryska guvernementen i Baltikum, så evakuerades år 1915 statsanställda såsom järnvägsarbetare, men även maskiner och fabriksarbetare, från Riga. Många andra rigabor evakuerades också frivilligt eller under tvång.

Familjen Peterson, som nu bestod av paret och tre söner, eftersom min farfars syster Amanda (1904-1910) hade dött fem år tidigare, evakuerades till Orjol (Orel) i Ryssland. Familjeöverhuvudet Jakob fick även där anställning som järnvägsarbetare, men familjen tvingades ändå, liksom många andra i Ryssland och Europa, att svälta under första världskriget. Den yngste sonen Helmut dog av just svält i Orjol. Min far Jaan misstänker att min farfar Arthurs kortvuxenhet utöver genetiska orsaker även kan förklaras med att han svält under barn- och ungdomsåren.

Redan på 1860-talet hade estniska bönder på grund av hungersnöd utvandrat till bl a trakten av Orjol, men framförallt till Kaukasus bergstrakter mellan Svarta havet och Kaspiska havet. Enligt folkräkningen i det ryska imperiet år 1897 fördelade sig esterna detta år på följande vis:

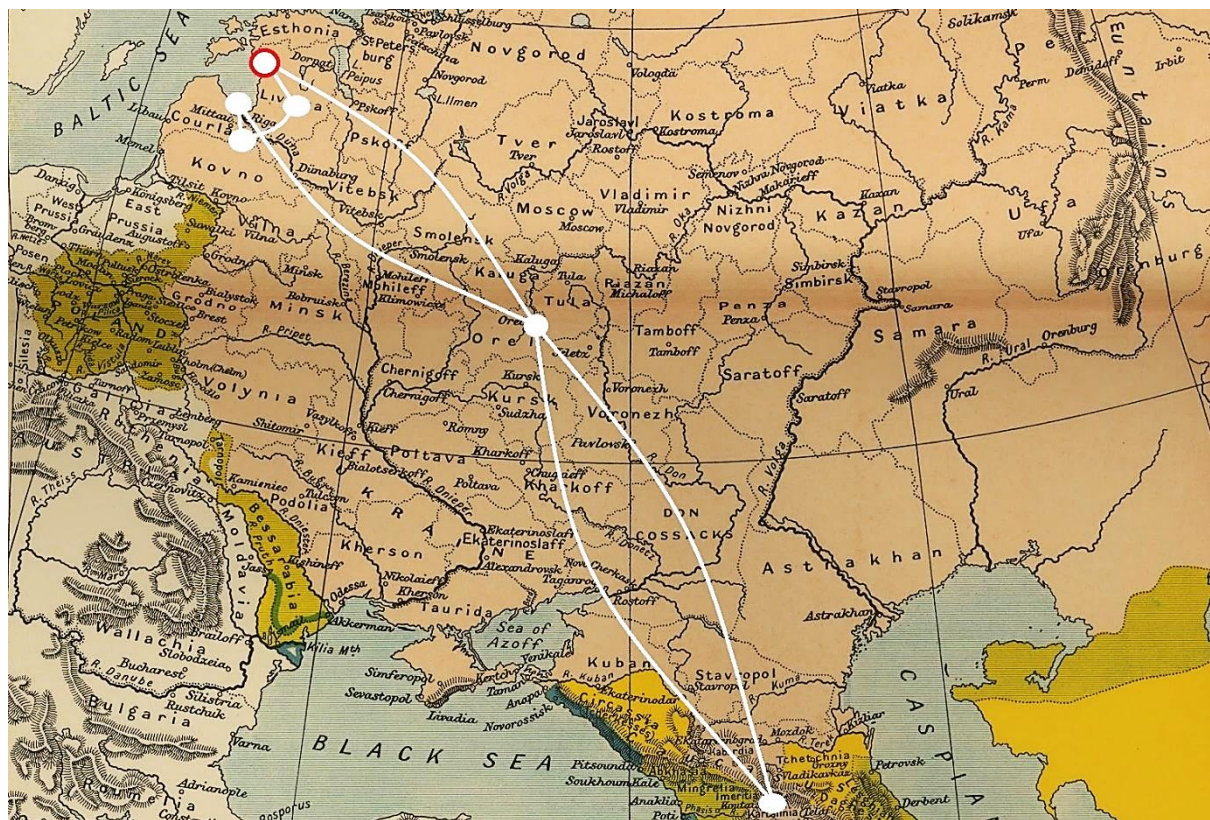
Livland – 518.594
Estland – 365.959
Sankt Petersburg (inklusive Narva) – 64.116
Pskov – 25.458
Kaukasus – 4.281
Sibirien – 4.202
Novgorod – 3.112
Taurien (Krimhalvön) – 2.210
Samara – 2.029
Tver – 1.516
Centralasien – 440

Åtminstone 10 % av esterna levde alltså redan på den tiden utanför dagens Estland och min farfars far, Jakob Peterson, skall på sensommaren 1921 ha kommit till bl a estniska byar i Kaukasus hela 100 mil sydost om Orjol i sin jakt på mat till familjen. Eftersom den yngste sonen, Helmut, hade dött av svält redan den 20 april 1921 (eller 1920), så reste Jakob iväg efter hans död. Jakob var fortfarande anställd vid järnvägen, så resan eller resorna var gissningsvis subventionerade eller kanske till och med gratis.

Min farbror Jaak har fått berättat för sig att kaukasiska bönder inte hade kunnat sälja mat till Jakob utan istället rått honom att gå till en estnisk grannby, eftersom esterna var 'i lag med djävulen'. Förklaringen till esternas större skördar skall i själva verket ha varit att de plöjde djupare.

Efter den ryska revolutionen och det estniska frihetskriget slöts år 1920 en fred mellan Sovjetunionen och Estland. Ester i Sovjetunionen fick då rätten att optera (fritt välja) om de ville återvända till Estland.

År 1922 gjorde familjen Peterson detta, men bara paret och sonen Arthur, min farfar, kom att bosätta sig i Jakobs barndomsstad Pärnu (se fotot på nästa sida). Barnen Amanda och Helmut hade ju båda dött och Arthurs äldste bror, Eduard (född 1900), hade under den ryska revolutionen gått med i kommunisternas Röda armé och blivit överste inom artilleriet. Efter inbördeskriget skall han ha flyttat till Kaukasus (möjligen Abchazien) och gift sig med en kaukasisk kvinna, som han fick en dotter med. Eduard blev arresterad av säkerhetspolisen GPU (en föregångare till KGB) och anklagades för konspiration mot Stalin. Hans bror, alltså min farfar, Arthur fick på 1930-talet ett brev från en GPU-man, som påstod att Eduard skulle frigges om Arthur skickade en viss summa amerikanska dollar. Arthur besvarade aldrig brevet och än så länge har inga spår av Eduard hittats, men Jaak och Jaan har eller hade alltså en kvinnlig kusin i en av de södra delrepublikerna av Sovjetunionen. Har vi släktingar där?



Min farfars far, Jakob Peterson, kom tomhänt tillbaka till Pärnu och blev tvungen att ta de arbeten, som erbjöds. Han svarade bl a i mitten av 1930-talet på en annons, när staten ville anställa personer, som kunde flytta en rådjursstam från den lilla ön Abruca till ett viltreservat nära Pärnu. Ett postkort till sonen Arthur har sparats (se sidan 100). Jakob försörjde även sig och Elise genom att sälja fiskeredskap.





VÕSU

POSTKAART



V. A.

Maria A. Peterson

Targi An nr 2

Pärnu

Saatja:

Adress:

Kaardi müügihind 6 senti.

Abrukaast Novembriks

Kallis poeg Arthur mõel seal lõpuks võtan minna
viija arvan et on vist rohke joudumid, kas oleks hea
naostamas väinud ja vunda on lugu võrreldes sest
sest meid ei või muudkui jätta kui seal mõni
joudus peavar olema viijaks ja mina Heleni Tallinnast
kas mõnna on teinud jät saanud.

mis joudud minn kätte, siis ei ole veel midagi,
v.äin igapäev metsas loodan et koo viin ümberlõikelt
läbi, vunda on kallis väinaga. Kuni elustan kood
riis viijakam kätelõikelt
Soores profi kavatst hammak ja kelle viigile

Minu kättes Kuressaare Abruka

Abruka Meisavahi talu J. L.

Postkort från min farfars far Jakob i skogvaktarens gård på ön Abruca till min farfar i Pärnu.
Kortets motiv hade ingen koppling till Abruca eller Kuressaare på den större grannön Saaremaa.

Under militärtjänsten var Arthur vid artilleriet och delvis stamanställd. Samtidigt studerade han juridik vid Tartu universitet 1925-1929. Han arbetade 1930-1935 hos sin svärfar, Jaan Leesment (1870-1941).



Arthur Peterson vid floden Emajõgi 1928 (topograf detta år) och som färsk jurist 'cum laude' 1930.

Min farmor Linda hade studerat främst matematik vid Tartu universitet, men kom därefter, på grund av sitt handikapp, att bedriva hemundervisning respektive vara sekreterare åt fadern och sen maken. Mina farföräldrar hade träffats flyktigt under studietiden och gifte sig den 1 juni 1929. Först på sommaren år 1931 flyttade de in på Pargi tänav 2 i Pärnu, som Lindas far hade förvärvat i dotterns namn år 1928.



Linda på Parkgatan 2 i Pärnu



*Foton från 1923 och 1928 samt inför bröllopet den 1 juni 1929.
Linda beskrev 1920-talets frisyrier, första mötet och bröllopet.*



Min fars barndomshem på Pargi tänav 2 i förfall åren 1956, 1990 (cirka, baksidan) och 2017 (rivet). Det översta fotot skickades från Estland under ockupationstiden och visar ingången från Jalaka tänav.



'I november 1931 står en gråblå BMW – inifrån större än utifrån, som det står i reklamen – framför vår veranda.'

Vid ratten Olof Oskar Olsson (1922-1945) och på fotsteget Sven Erik Olsson (1923-1985), vilka var min farmors tjugo år yngre kusiner. Olof Oskar blev på en benskada inkallad som artillerist först i andra världskrigets slutskede (troligen 'Volkssturm') och stupade den 30 april 1945 vid Fürstenwalde nära Berlin. Detta var även Hitlers dödsdag. En vecka senare kapitulerade tyskarna.



'Vår lilla BMW har fått ålderskrämpor', mindes Linda. En Citroën 11CV ersatte år 1939 familjens Dixi.

I oktober 1939 ställde min farfar, som år 1935 hade hörsammat regeringens nationalistiska kampanj och bytt efternamn till det mer estnisk klingande Peetre (genitivformen av Peeter), upp i val till stadsfullmäktige i Pärnu. Även vid detta lokalval verkar partibeteckningar ha lyst med sin frånvaro, men det är så även nuförtiden vid estniska lokalval, så orsaken var troligen inte ovannämnda partiförbud. Flest röster fick den dåvarande vice borgmästaren, Priit Suve (även Suwe, 1901-1942), som därför blev ny borgmästare. Min farfar kom på 19:e plats av 51 kandidater, vilket med god marginal förde in honom i stadsfullmäktige och väl där i tre nämnder, varav en var hälsovårdsnämnden ('terwishoiukomisjoni').

„JUS EESTIGA“ KOOS 8 SENTI

How „Uss Rostig“
1. how R. R.
2. how - AM
3. how - 11

III aastakäik

Kõige enam said hääli P. Suve, K. Meimre ja M. Unt.

Sõõlde lugemine tvenis

Kogu me juba eelmised lehed
 märganud, et mis Värsas linna
 mõistliku maailmiste tagajärge
 seletamine. Hädalt ingemine algas
 kuu esimese peale maailmiste lõppu,
 1. e. e. a. 1. p. 1. k. 1. k. 1. k. 1. k.
 igasuguseid põhjustel ja põhjustel ei
 suudnud tagajärge ära hoida
 õnneks teha mõis. Mõis 1. k. 1. k.
 kuuks, kuuks, kuuks tagajärge
 kuuks õnneks seletada. 2. k. 1. k.

Min farfar kom på 19:e plats av 51 kandidater i valet till stadsfullmäktige i Pärnu år 1939. Av alla 51 blev de 30 främsta fullmäktigeledamöter från den 1 december (vänstra listan).



Fullmäktigeledamoten med söner i Pärnu på våren 1940.

Valimised linnavolikogus

Rahmapäewasel Pärnu linna-
volikogu koosseisul valiti rida komi-
ssione, nõukogu ja efinbajaid.
Kvaldame allpool wallinte nimed.

Mii walliti linna terwisshoiu-
missjoni: S. Uustalu, A. Peetre, S.
Reiman, J. Mirt, J. Talo, J.
Kauter, J. Sutti, M. Siigur, J.
Soontal, Ed. Raar, W. Gussfeldt,
A. Hermann, A. Jooeti, S. Jo-
hanjon, A. Jürimäe, S. Lull, J.
Lamm, R. Meimre, A. Kollist, J.
Salwaru, C. Kadai, J. Kull, J.
Kala ja S. Pöder.

Rahanduskomissjoni walliti: J.
Wäibe, A. Lull, J. Jakobson, S.
Uustalu, S. Graf, A. Tõnisson ja
A. Peters.

Kaaderakenduskomisjoni walliti: A. Jä-
rimäe, W. Kiasen, J. Mirt, J.
Pultis, A. Nõmm, J. Kauter, J.
Salwaru, S. Gumeiste, T. Wolt ja
A. Glend.

Sundmäärniste komisjoni pääse-
jä: A. Lull, J. Soontal, J. Kora,
A. Tõnisson, W. Kiasen, A. Jä-
rine, A. Peetre ja A. Wallia.

Tulumaksu komisjoni walliti
laasistajateks J. Kauter ja J. Ka-

ru, ning asetiitajateks J. Tomson ja
C. Kadai.

Tulumaksu legakomisjoni walliti
laasistaja S. Gumeiste ja asetiitja
J. Talo.

Rinniswarade hindamiskomis-
joni pääsejä: J. Wäibe, W. Kiasen,
J. Pultis, J. Kauter, J. Kora,
J. Pultis, A. Tõnisson, J. Siit,
J. Talo, T. Wolt, A. Jürine, A.
Peetre, S. Gumeiste, A. Lull, J.
Sutti ja J. Mirt.

Hoolekandekomissjoni walliti: J.
Chrekin, A. Jeesanow, W. Gold-
mann, C. Järweison, S. Kallaste,
A. Koll, M. Kall, J. Kauter, S.
Lull, M. Meresmaa, S. Maurer,
J. Mirt, A. Pulu, J. Pärna, W.
Reinhold, R. Sutti, A. Tõnisson, A.
Uuehendrit, A. Wilt, J. Salwaru,
J. Spritt, C. Scheler, S. Wirks,
S. Heide, S. Reimann, A. Kada-
i ja D. Wiisur.

Linna raamatukogude nõuko-
guks walliti linnawalitsuse efinba-
jatena: Karl Meimre, A. Gernu,
A. Lemberg ja J. Alandi.

Eraraamatukogude toimkonda-

deks walliti: 1. Kõõma Noorte
Ühing „Nooruse“ raamatukogusse
S. Spritt, Noorte Ühing „Kõõ-
la“ raamatukogusse J. Kallweert,
Pärnu Eesti Koolilaste raamatuk-
ogusse A. Jürine, Pärnu Töölis-
ühingu raamatukogusse C. Parel,
Kaetula Noorte Ühing „Kõõla“
raamatukogusse C. Menikow ja
USM Papiitidu sfakonna raam-
atukogusse A. Pulu.

Hariduskogusse walliti: A. Lu-
ti, S. Uustalu, J. Wäibe, J.
Talo ja A. Tomson.

Õppeasutuste hoolekogudeks wa-
lliti: I algkooli J. Pultis ja J.
Sutti, II algkooli S. Graf ja C.
Poh, III algkooli R. Wolt ja S.
Kallaste, IV algkooli J. Kurg ja
J. Kersfeldt, V algkooli J. Kiasen
ja S. Kõõmäe, VII algkooli
J. Mirt ja J. Salwaru, VIII al-
gkooli A. Sutti ja S. Reimann, IX
algkooli A. Jürimäe ja W. Kiasen,
wene algkooli J. Wäibe ja A.
Nõmm, naiskoolikooli J. Jooeti ja
S. Kallaste ning Pärnu tööstus-
koolikooli S. Lull ja M. Siigur.

Min farfar valdes in i de tre nämnderna för hälsovård, tillstånds- och förordningsärenden samt värdering av fast egendom. ('Pärnu uudised' den 22 december 1939, översatt av Sven Tedroff)

Min farfar Arthur hann bara sitta i Pärnu stadsfullmäktige och de tre nämnder, som han blivit invald i, under ett halvår, eftersom Sovjetunionen invaderade Estland i juni 1940.

Relativt snart efter invasionen deporterades president Konstantin Päts (1874-1956) med familj, överbefälhavare Johan Laidoner (1884-1953) med familj och andra av landets politiska och militära ledare till Sovjetunionen, vilket ofta innebar kala stadsfängelser eller läger i det karga och isiga Sibirien.

Ganska exakt ett år senare, från den 14 juni 1941, deporterades runt 10.000 vanliga medborgare, som emellertid till största del var stadsbor och ofta välutbildade. Av dessa s k 'folkfiender' var 5.000 kvinnor och 2.500 barn under 16 år.

I denna första våg av deporterade sveptes även min farmors bror, Otto Leesment (1912-1942), bort.

Ottos syster Linda beskrev i sina memoarer att en 'tandläkare i Tallinn, som velat köpa guld, hade stämt möte med Otto på hotell Bristol; där har man gript honom som spekulant'.

Otto samlade på och handlade med frimärken, men en bekant, som var frimärkshandlare, hade fått Otto att ljuga om att Otto hade sålt guld mot dollar. Detta falska påstående hade på något sätt räddat frimärkshandlaren, som kunde fly till Finland, men istället fastnade alltså Otto i den ovan beskrivna fällan, som ledde till hans död i provinsen Kirov i dåvarande Sovjetunionen den 14 mars 1942.

Mellan 1951 och 1956 kom även Lindas äldste bror, professor Leo Leesment (1902-1986), att deporteras. I hans fall innebar det till provinsen Irkutsk. Till skillnad från brodern Otto kom Leo tillbaka med livet i behåll och lyckades vid Tartu universitet sakta, men säkert, återvinna en hög och aktad position inom den akademiska världen även i det av Sovjetunionen ockuperade Estland.

Då det deporterades ca 23.000 estländare (ester och andra medborgare i Estland) i den andra vågen 1945-1951, så kom det totala antalet deporterade under hela ockupationen att uppgå till ca 33.000.



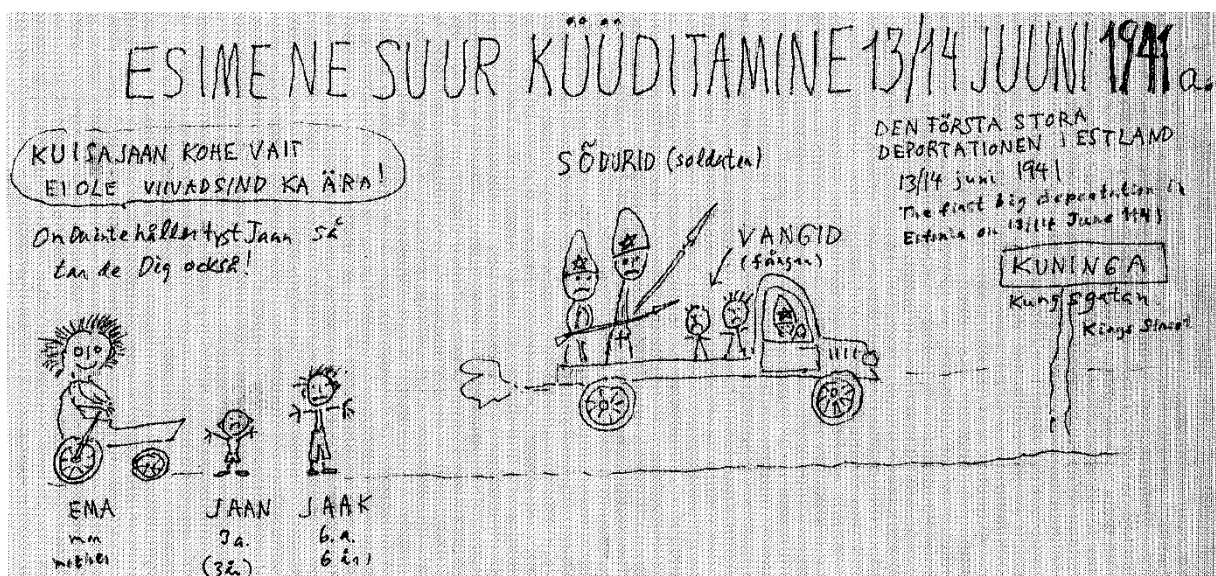
Otto Leesment (1912-1942) dog efter åtta månader i sovjetiskt läger. Fotot togs troligen år 1939.



Lindas bror, Leo Leesment (1902-1986), i Pskov (Pihkva på estniska) nära gränsen i februari 1944. I slutet av andra världskriget deltog även vanligtvis civila ester under tvång eller frivilligt i kriget mot Sovjetunionen, eftersom det fanns förhoppningar om en upprepning av historien 1918-1920. Sex år efter kriget deporterades Leo till provinsen Irkutsk, men kom till skillnad från Otto tillbaka.

De flesta av min farfars kollegor i stadsfullmäktige blev liksom svågern Otto (och tio år senare Leo) deporterade, eftersom tidigare civila och militära ledare ansågs utgöra hot mot Sovjetunionen.

Med största sannolikhet stod även min farfars namn på en lista över enskilda och familjer, som skulle deporteras. Min farmor Linda beskrev i sina memoarer bl a hur min farfar gömde sig på vinden, att hon påstod att han inte var hemma när någon okänd ringde, trots att han låg i sängen bredvid hennes, och att hela familjen förberedde sig inför den förväntade deportationen genom att packa väskor. Sönerna Jaak, som på äldre dar gjorde teckningen nedan, och Jaan packade ned leksaker och böcker.



Jaak skrev år 2008 att 'en av arrangörerna fick dåligt samvete. Det sades frun till en kommunist. Hon lär ha tänt på namnlistorna. I hast gjordes då nya och så slapp vi undan. Jag såg själv hur brandkåren kom för att släcka. En stor, modern, röd brandbil med en stege, som nådde ända till byggnadens tak.'

Jag har undersökt hur det gick för de ledamöter, som fick fler röster än min farfar i valet år 1939.

1. Priit Suve (1901-1942) – borgmästare 1939-1940, deporterad, dog i provinsen Sverdlovsk
2. Karl Meimre (1904-1955) – dömd till 8 års straffarbete år 1940, dog i Pärnu
3. Maksim Unt (1898-1941) – kommunist, inrikesminister under ockupationsåret, sen dömd till 8 år
4. Johannes Pulma (1876-1942) – deporterad, arkebuserad i lägret i Sosva i provinsen Sverdlovsk
5. Ain Lusik (1896-1942) – deporterad, arkebuserad i provinsen Sverdlovsk
6. August Tõnisson (1900-1942) – deporterad, dog i Jekaterinburg i provinsen Sverdlovsk
7. Jaan Karu (1873-1942) – deporterad, dog i provinsen Sverdlovsk
8. Jüri Soontak (1901-1941) – kommunist, länsäldste under en ockupationsmånad, avrättad av tyskarna
9. Jüri Välbe (1881-1961) – ortodox präst (och affärsman), flydde år 1944, dog i Stockholm
10. Hans Uustalu (1887-1950) – läkare, flydde år 1944, dog i Stockholm
11. Jaan Tallo (1896-1942) – deporterad, dog i provinsen Sverdlovsk
12. Jaan Pukits (1882-1970) – affärsman, oklart om han blev deporterad, dog i Pärnu län
13. Aleksander Jürimäe (1883-1941) – deporterad, dog i lägret i Sosva i provinsen Sverdlovsk
14. Eduard Kadai (1903-1944) – ekonom och jurist, dog i Viljandi i Estland
15. Jaak Jakobson (1891-1972) – deporterad till provinsen Kirov, åter till Pärnu 1956, där han sen dog
16. Ants Jürine (1905-1989) – dog troligen i Sverige (samma dödsdag, den 1 april 1989, som min farfar)
17. Arnold Elend (1911-1942) – kommunist, därefter deporterad år 1941, dog i provinsen Gorki
18. Vladimir Klaassen (1893-1976) – affärsman, vid liv i Pärnu den 8 juli 1941, dog i Ottawa i Kanada

När den reguljära tyska armén, Wehrmacht, med snabba och lätttrörliga förband drev bort Röda armén från Pärnu län i juli 1941 (månaden efter massdeportationen), så fanns ett behov att omgående återupprätta civila funktioner i hela länet, Pärnumaa, och i enskilda städer såsom Pärnu. En estnisk överste, Viktor Koern (1892-1941), i 'Omakaitse' (hemvärnet) kände sig manad att tillse att så skedde.

Översten hade antagligen inte befogenhet att utnämna nya civila ledare. Min farfar, som ju var utbildad jurist, beskrev utnämningarna i volym V av bokverket 'Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas' (Estniska staten och folket i andra världskriget) utgiven i Stockholm år 1957. Översten verkar ha agerat efter bästa förmåga och min farfar skrev att de berörda i alla fall tyckte att det fungerade bra.

Till saken hör emellertid att min farfar var part i målet. Överste Viktor Koern gav i en dagorder daterad den 9 juli 1941 nämligen min farfar i uppdrag att tillse att en ny kommunstyrelse tillsattes.

För mig som barnbarn är det mindre intressant vilken person, som kom att ge min farfar detta uppdrag. För mig är det intressantare att fundera över om min farfar var rätt person att, baserat på valresultatet i oktober 1939, själv axla rollen som tillfällig borgmästare ('linnapea'), vilket han nämligen kom att göra. Detta var anledningen till att jag avsatte tid åt att efterforska de ledamöter, som hade fått fler röster än han.

Bara ett fåtal av ledamöterna hade lyckats undgå deportation och Vladimir Klaassen förefaller ha varit den ende, som i likhet med min farfar fortfarande befann sig i Pärnu. Den troligaste orsaken till att just min farfar ansågs skickad att bli borgmästare är att han besatt nödvändiga juridiska kunskaper för att kunna återupprätta civilförvaltningen på ett sätt, som överensstämde med den fria republiken Estlands konstitution. Alla Pärnus borgmästare sedan år 1917, då min farfars svärfar, Jaan Leesment, för övrigt hade styrt Pärnu, hade liksom min farfar varit utbildade jurister. Vladimir Klaassen var affärsman.

Min lekmannamässiga slutsats är att i då rådande läge var min farfar ur demokratisk synvinkel rätt val.

Dagorder nr 1 från den Estniska Kommissionären för Pärnu och det befriade Pärnu län (Pärnumaa).

1. De segerrika, tyska trupperna har befriat staden Pärnu och största delen av Pärnu län från rödgardister. Det ondskefulla svärdet över Estlands folk har försvunnit, vårt folks kedjor av lidande har slitits sönder.

Som fria ester kan vi som medborgare åter organisera våra liv i våra förfäders land. Det är allas vår plikt att, i denna stora tid, agera beslutsamt som ansvarsfulla ester, utan att glömma att det är en extraordinär händelse, som nu kräver disciplin, plikt och besinning av oss alla.

2. Tills att regeringen för Republiken Estland har bildats påtar jag mig mitt ansvar som Estnisk Kommissionär i Pärnu och i den befriade delen av Pärnu län.

3. Jag kommer att utse fullmäktigeledamoten advokat Artur Peetre till borgmästare i Pärnu stad, med uppgift att leda förvaltningen av Pärnu stad.

Inom 3 dagar skall stadsfullmäktige vald den 15 och 16 oktober 1939 (R.T. 1939, 101, bilaga) inkallas för val av en tillfällig borgmästare och rådgivare.

4. Jag utser Peeter Siirmets till tillfällig kommissionär för Pärnus länsstyrelse till att ta hand om förvaltningen av Pärnu län.

Inom 7 dagar skall landstingsfullmäktige, som valts i oktober 1939 (.), inkallas för att välja en tillfällig landshövding och länsrådgivare.

5. August Markson kommer att vara tillfällig chef för polisen i Pärnu stad och Pärnu län, vilken också skall ansvara för Pärnus luftförsvar.

6. Alla anläggningar, företag och installationer skall fortsätta sina arbeten som vanligt.

7. Alla ovannämnda utnämningar och förordningar är beroende av att de inte kommer i konflikt med den tyska militärledningen.

Pärnu den 9 juli 1941

- V. Koern, Överste

Pärnu stads och Pärnu läns Regeringskommissionär för Republiken Estland

Detta är en översättning av den dagorder, som ledde till att min farfar under drygt ett år kom att fungera som borgmästare. Han skulle egentligen bara tillse att en ny borgmästare blev tillsatt, men eftersom merparten av de demokratiskt valda ledamöterna i Pärnu stadsfullmäktige hade deporterats och min farfar var ende utövande jurist bland de kvarvarande, så föll valet på honom.

(översatt av Google Translate, Jaan Peetre och Sven Tedroff)

Överste Koerns dagorder var hans första, vilket understryker att det var ett historiskt dokument författat i en mycket turbulent tid. Eftersom tyskarna kom söderifrån via Lettland och de första striderna därför utkämpades i Pärnu län, så kunde översten inte snegla på hur estniska militärkollegor i andra delar av landet hade agerat. Dåtidens estniska konstitution hade inte på ett otvetydigt sätt beaktat ett läge, där civilt ledarskap saknades, så ett facit med rätt svar kunde han ej heller konsultera.



Överste Viktor Koern (1892-1941)

Med tanke på att min farfar var jurist, så är det för övrigt tänkbart att dagordern åtminstone delvis hade utarbetats av honom och inte av översten. Jag grundar det även på att dagordern nämner två val i oktober 1939, men bara det till stadsfullmäktige har exakta datum och fullständig referens. Dessutom verkar Pärnus fullmäktigeledamöter, som framgår av följande, ha legat ett steg före överste Koern.

Enligt den estniska historikern Meelis Maripuu, så skrev min farfar i volym VI av bokverket 'Eesti riik ja rahvas Teises maailmasõjas' utgiven i Stockholm år 1958 att kvarvarande ledamöter från Pärnus senast demokratiskt valda stadsfullmäktige hade sammanträtt redan kvällen före dagorderns datum, vilket även överensstämmer med min farfars minnesanteckningar för detta datum ('Linnavalitsus. Komitee moodustamine.'). Kallelsen hade utgått från förra stadssekreteraren Kristjan Rumvolt (1884-1950).

Även min farmor Linda angav i sina memoarer detta datum för ledamöternas första sammanträde även om hon indikerade att det var eftermiddag, inte kväll.

På eftermiddagen denna märkliga dag – det är den 8 juli 1941 – då Hitlers hela armé tycks storma genom vår stads gator, sammanträder stadsfullmäktige, egentligen är det blott dess rester, som har överlevt natten 13/14 juni, för att utse en ny stadsförvaltning. Arthur får överta posten som 'linnapea' (stadsöverhuvud). Allt är bara ett provisorium tills en estnisk regering bildas och åter övertar makten i det befriade landet. Så tänker man sig det i varje fall nu.

Därefter skall de demokratiskt valda fullmäktigeledamöterna åter ha sammanträtt den 12 juli, vilket gjorde att dagorderns 'inom 3 dagar' uppfylldes. Även vid detta sammanträde blev min farfar, troligen för tredje gången, utsedd till borgmästare.

Stadssekreterare Rumvolt, som hade sammankallat kvarvarande ledamöter, lyckades för övrigt också fly till Sverige. Han hyrde ett rum av mina farföräldrar på Måsvägen i Lund. Min far Jaan minns honom som en mycket vänlig, men deprimerad, man. Någon gång fick han besök av släktingar, som också hade flytt. Herr Rumvolt var utbildad ekonom och han föreslog min drygt tio år gamle far att han borde börja föra kassabok. Så nu vet jag varifrån inspirationen till min fars svarta kassabok, i vilken även min veckopeng bokfördes på 1970-talet, kan ha kommit. Kristjan Rumvolt dog i lägenheten på Måsvägen.

Kanske hann översten inte utfärda fler dagordrar.

Tio dagar efter den första, på morgonen den 19 juli 1941, blev nämligen överste Viktor Koern, borgmästare Arthur Peetre och polischef August Markson kallade till den tyske militärkommendanten för Pärnu, kapten Floto, vilken hade en doktorsexamen och därför, på tyskt vis, även refererades till som Dr Floto. Denne 'Ortskommandant' skall ha klargjort att det, enligt Haagkonventionen från år 1907, inte var den estniska trion utan tyska Wehrmacht, som skulle utöva makt i staden Pärnu.

Överste Koern skall mycket frustrerad ha återvänt till staben för 'Omakaitse' och inför kapten Heinrich-August Kubu (1893-1979) med orden 'Kõik on p...s!' (ungefärligen Allt är åt helvete!) ha kastat ifrån sig pistolhölster och militärmössa. Översten stupade som ende estnisk soldat senare samma dag i Slaget vid Audru. Han begravdes på kyrkogården i Pärnu Alevi, vilket Linda kortfattat beskrev.

Vid Audru, knappt 12-15 kilometer från oss, pågår strider; det återuppståndna estniska hemvärnet 'Omakaitse' (Självförsvar) står skuldra vid skuldra med tyskarna. Överste Koern stupar i dessa strider och begravs i Pärnu. På kyrkogården framför minnesmärket för frihetskämparna från 1918-1920 har hemvärnet och ett tyskt hederskompani marscherat upp och en tysk general håller tal. 'Gemensamt utgjutet blod förbinder', säger han. Sedan talar Arthur. Den tyska militärörkestern spelar: 'Ich hatt einen Kameraden...'

På dagen 52 år efter slaget, den 19 juli 1993, restes ett minnesmärke i Audru.

Överste Viktor Koern försökte dagarna innan han dog bland annat kontakta juridikprofessorn Jüri Uluots (1890-1945), som var statschef i Estlands exilregering under den sovjetiska ockupationen. Översten ville assistera vid bildandet av en estnisk regering med folklig förankring, men hans försök skall ha motarbetats av den tyska säkerhetspolisen, vilket det verkar finnas bevis för i säkerhetspolisens material. Efter Slaget vid Audru skall tidningar i Tallinn, som ju ännu var i Röda arméns klor, påstått att översten hade fallit offer för en tysk, inte sovjetisk, kula. Tyskarna erbjöd själva senare professor Uluots att leda det estniska självstyret (direktoratet), men professorn tackade nej till att bli en tysk marionett.

I förra kapitlet nämnde jag att 1.000-1.200 av de 30.000-40.000 estniska soldaterna i 'Omakaitse' bedöms ha begått krigsbrott.

Dagen innan den första dagordern utfärdades, alltså den 8 juli 1941, hade överste Viktor Koern utsett kapten Veljo Teder (1904-1945) till att handha hemvärnets operativa frågor, tidigare omnämnde kapten Heinrich-August Kubu de politiska och kapten Heinrich Tomson de ekonomiska.

De två förstnämnda av dessa kaptener skall ha pekats ut som skyttar vid några av alla avrättningar av kommunistsympatisörer och judar i Pärnu mellan den 12 juli och den 12 december 1941. Troligen var överste Koern åtminstone underrättad om vad, som försiggick, men eftersom han dog i ett mycket tidigt stadium av kriget är det gissningsvis svårt att utreda hans exakta skuld. Till saken hör att överste Viktor Koerns tjugoårige son och namne hade deporterats till Sovjetunionen en månad tidigare, vilket möjligen ledde till att han sanktionerades mer än han borde.

Trots mötet och överste Koerns frustration verkar min farfar ha haft ett gott förhållande till militärkommendanten, Dr Floto, som bör ha tillhört den reguljära armén Wehrmacht och inte något förband från det nazistiska Waffen-SS. Min farbror Jaak angav att Floto var doktor inom juridik och om detta stämde, så hade de åtminstone ett givet samtalsämne. Min farmor skrev bland annat följande i sina memoarer:

En kväll äter kommendanten kvällsmat med oss. Han har en imponerande gestalt, har en stram hållning och en markant profil. Arthur har dagligen att göra med honom. Allt går utan friktion. 'Linnapea' (stadsäldesten) har inte bara fria händer vad som gäller stadens angelägenheter; han återupplivar också domstolarna och de lokala stadsmyndigheterna, har den övergripande ledningen över dessa, utställer förordningar av lagkaraktär, som också gäller för Pärnu län; han ordnar taxeringsväsendet och näringslivet.

Mot slutet av år 1941 övergick emellertid maktbefogenheterna för den civila sektorn från militärkommendanten till en så kallad 'Gebietskommissar' (områdeskommissarie) vid namn Hermann Riecken. Denne civile tjänsteman var nazist och efter att först ha varit 'NSDAP-Kreisleiter' i den nordtyska staden Flensburg hade han år 1933, vilket var året då Adolf Hitler kom till makten, blivit borgmästare i Heikendorf strax norr om Kiel. Efter att Riecken hade tagit över minskade min farfars manöverutrymme kraftigt. Så här skrev min farmor:

'Här är det jag som är den förste mannen!', säger områdeskommissarien till Arthur och låter honom snart märka det. Maktbefogenheterna, som Arthur i ett halvår med militärmyndigheternas medgivande har innehaft, glider honom sakta ur händerna.

Den 24 februari, årsdagen av Estlands självständighetsförklaring, som man till stor överraskning får tillåtelse att fira officiellt, låter Arthur åter sätta upp den, av kommunisterna, avlägsnade minnestavlan på Endlateaterns balkong, varifrån Kuusner för 24 år sedan ropat ut den estniska republiken. En kort tid därefter kräver områdeskommissarien att tavlan åter avlägsnas, eftersom generalkommissarien kräver det. Arthur vägrar och han lyckas klargöra för områdeskommissarien att man inte kan ta bort tavlan igen utan att såra befolkningens känslor.

Min farfar fortsatte att bevaka estniska intressen och följande episod verkar ha varit droppen, som fick bågaren att rinna över för de tyska makthavarna:

En dag berättar R., som numera är verksam som tolk på områdeskommissariatet, för mig att nya gatuskyltar är under förberedande och snart kommer att sättas upp. Alla våra estniska Tammsaare-, Poska-, Laidoneri-, Vilmsi- och Martnagator skall åter som förr heta Promenaden-, Esplanaden-, Wasser-, Nikolai- och Hospital-Strasse; också några helt nya namn: Bastion- och Hansa-Str., dyker upp.

Arthur, för vilken jag berättar detta, vet ingenting därom och vill inte riktigt tro det. Men en morgon, då han far till rådhuset i Citroënen, ser han på flera gatuhörn splitternya skyltar pråla med nya namn. Det verkar vara ett stickprov för att se hur stadsäldesten reagerar på detta.

Stadsäldesten reagerar häftigt; han förebrår områdeskommissarien, denne tvär sina händer i oskuld och skjuter det hela på mannen från Stralo (kommentar: tysk väganläggningsfirma). Därpå låter stadsäldesten avlägsna de nya gatuskyltarna och åter ersätta dem med de gamla estniska. Han har segrat även denna gång, men smekmånadsstämningen är förbi, har runnit bort för att aldrig mer återkomma. Mellan den estniska stadsäldesten i Pärnu och den tyske områdeskommissarien råder nu ett spänt förhållande.

Min farfar avgick efter 15 månader efter att han först hade skickat en avgångsfrågan den 29 september ('lahkumispalve esitamine'). Avskedet skedde under högtidliga former. Min farmor skrev:

Efter 'avsättningsceremonin' på rådhuset – så kallar jag det för mig själv – och den anslutande banketten på Endla kommer Arthur hem i sällskap med den nye områdeskommissarien Bombe, den nye stadsäldesten och den estniska förstedirektorn Hjalmar Mäe, som kommit över från Tallinn, en imponerande gestalt, som tyvärr nödgats nöja sig med rollen av nickedocka. Jag serverar hett kaffe åt de celebra gästerna i de nätta mockakopparna.

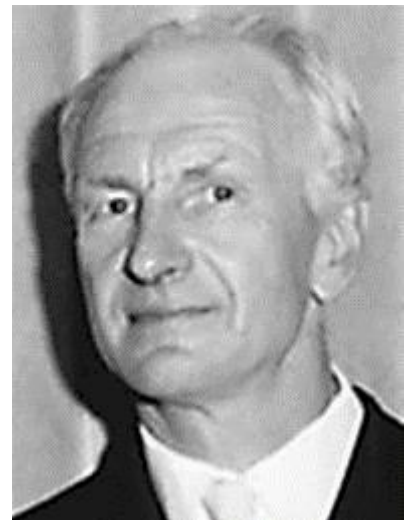
Som nämndes i föregående kapitel stämplades åtta ledare i det estniska självstyret (direktoratet) som krigsförbrytare av de internationella utredarna runt sex decennier senare. Tre av dem (Mäe, Angelus och Wendt) hade redan före den tyska invasionen bytt medborgarskap från estniskt till tyskt, varför direktoratet knappast levde upp till benämningen estniskt självstyre. Estland var och är ett litet land och följande tre hade av helt olika anledningar vissa beröringspunkter med vår släkt:



*Hjalmar Mäe (1901-1978)
chef för direktoratet
(serverades kaffe)*



*Oskar Angelus (1892-1979)
hanterade inrikesfrågor
(bodde i Lund)*



*Otto Leesment (1908-1979)
hanterade sociala frågor
(min farmors nästkusin)*

Den ende av de tre på fotona, som min far verkar ha hört talas om, var Oskar Angelus, men mer på grund av en av dennes söner, vilka ännu verkar vara bosatta i Lund.

Min farmors nästkusin, Otto Leesment, hade ingen anknytning till släktgården Lanksaare och är helt okänd för min far. Han omnämndes inte av min farmor i memoarerna, så troligen var det bara ett släktskap på pappret utan någon som helst kontakt. Jag har själv bara träffat ett fåtal av mina nästkusiner. Denne Otto Leesment var bland annat involverad i en skriftväxling rörande den judiska, förstånds-handikappade flickan Beile Ratut, som ledde till att hon sen avrättades. Innehållen i vissa av breven återges i dokumentärromanen Samuil Braschinskys försvunna vrede skriven av Peeter Puide år 1997. Vid krigsslutet flydde Otto Leesment till Kanada, där han också avled tjugo år innan hans krigsbrott blev ordentligt utredda.

Om man läser mellan raderna i min farmors memoarer, så får man intrycket att min farfar var den, som kunde upplysa min farmor om vad Pärnus judar hade utsatts för. Mitt intryck är att min farfar kan sorteras in i följande fack av lägre administratörer utan annan skuld än att de var tysta:

Many of the lower-level administrators had held the same or similar positions under previous regimes. The Commission believes that they belong to the large category of Estonians who may have been aware of criminal acts, but neither took part in them, nor registered any protest against them.

Tidigare nämnde estniska historiker, Meelis Maripuu, refererade i sin doktorsavhandling flera gånger till min farfars texter i 'Eesti riik...'. Eftersom samme historiker deltog i sammanställandet av kommissionens rapport, så får man förmoda att min farfar var en av de många lägre administratörer, som ovannämnda text kan ha haft i åtanke och vilka alltså inte bedömdes ha begått brott.

Helt tyst verkar min farfar att döma av nedanstående, som min farbror Jaak nedtecknade, emellertid inte ha varit. Enligt min farfars minnesanteckningar skedde 'avlägsnandet' i september ('Septembris Klasseni tagandamine.'). Uppenbarligen var det en händelse, som påverkade min farfar mycket, eftersom hans minnesanteckningar från hela livstiden trots allt är relativt få.

Ännu en händelse från samma oroliga tid, som ej heller är knuten till judarna, om chefen till Pärnu elektricitetsverks öde. Han hette Klaasen (kommentar: troligen Klaassen). En gång under en nattlig raid tändes plötsligt alla stadens gatlampor. Det gjordes en undersökning. Klaasen hävdade, att till följd av lufttrycket förorsakad av explosionerna hade två trådar råkat i kontakt och förorsakat kortslutning. Far, som var närvarande stödde denna ståndpunkt, ty han var även utbildad som elektrisk ingenjör, men tyskarna gjorde invändningar och mannen häktades. En tid senare hade far talat med en tysk om saken. Denne svarade, 'Jo, Ni hade visserligen rätt, men nu är det tyvärr för sent.'. Sådana exempel kan mångfaldigas.

Min farbror Jaak verkar, liksom jag, ha försökt att utreda min farfars eventuella skuld och skrev även följande:

Återvändande till judarna, så har jag förstått att redan under de första dagarna av den tyska ockupationen arresterades många judar. Det berättades att männen sköts, medan kvinnorna och barnen fördes till gettot i Riga. Avrättningen lär ha ägt rum den 15 juli (således en vecka efter 'befriarnas' ankomst). Männen ställdes inför krigsrätt. Anklagelsepunkten lär ha varit, att 'en radiosändare hittats hos judarna'. Avrättningpatrullen lär ha bestått till hälften av tyskar, till hälften av ester. I dödsögonblicket lär en av judarna ha ropat 'Leve Stalin!', en annan åter 'Leve den estniska republiken!'. Jag har hört deras namn, men minns dem inte längre. Liken begravdes i Reiuskogen. Om detta skrev min far för det i Sverige utgivna samlingsverket 'Eesti Riik ja Rahvas II Maailmasõjas' (Estniska staten och folket i andra världskriget), men den delen av artikeln utelämnades av redaktionen. Jag betvivlar att originalversionen har bevarats.

Min farfar Arthur försökte alltså, enligt egen utsago, försvara chefen för Pärnu elektricitetsverk och dokumentera en del av de begångna illdåden i ovannämnda bokverk, vilket tillsammans med hans försök att bevaka de estniska intressena i Pärnu trots allt höjer honom över epitetet 'tyst administratör'.

Min farmor verkar ha skrivit sina memoarer på ett ärligt sätt, varför hon inte alltid framstår som skicklig (politiskt korrekt) med dagens måttstock. Inte bara ryssar utan även tyskar, estlandssvenskar, svenskar, judar och ester får sig en släng av slev. Min far anser inte att hans föräldrar var speciellt politiskt intresserade och varken radikala åt ena eller andra hållet. Jag har vid genomläsning av min farmors memoarer ändå försökt att få en bild av var mina farföräldrars politiska sympatier närmast låg.

Mitt intryck är att de slöt upp bakom landsfadern, den högerkonservative juristen Konstantin Päts, som hade fötts en mil söder om Pärnu (i Tahkuranna) och vid en tillställning i Pärnu sommaren 1931 hade 'underhållit sig med pappa, sin gamle skolkamrat', vilket troligen avsåg att Konstantin Päts och Jaan Leesment hade studerat juridik samtidigt vid Tartu universitet.

Dessutom talar det faktum att min farfar, som min farbror Jaak uttryckte det i förordet till memoarerna, hörsammade 'den nationalistiska regimen Konstantin Päts kampanj att förmå esterna att byta sina tyska (eller svenska) namn mot mera estniskt klingande' ytterligare för att de var Päts trogna.

Min farfar uppgav vid ankomsten till Gotland att han var 'Demokrat. (Estnisk patriot). Ej aktiv politiker.' och även om den politiska åskådningen naturligtvis skulle kunna vara uppdiktad, så talar förhørsprotokollet (se sidan 84) för att han inte hade något att dölja från tiden som borgmästare. Varför skulle han annars ha nämnt att han hade innehaft detta ämbete?

Den säkraste indikationen på var åtminstone min farmors politiska sympatier låg ger emellertid sidan 136 i hennes memoarer. Där beskrivs ett upprört samtal mellan min farmor och en av min farfars kollegor just efter att Konstantin Päts år 1934 hade proklamerat undantagstillstånd och låtit 'häkta ledarna för den uppiggande rörelsen', fascistiska Vaps.

På eftermiddagen denna minnesvärda dag ringer det hos oss och då jag öppnar dörren står Kusti där, som alltid korrekt klädd i en svart överrock och med hatten i handen. På den sista tiden har han anslutit sig till vapsid, det vet jag, och helt oförhoppat undslipper mig frågan: 'Men har du inte blivit häktad?' Kusti ser något generad ut. 'Finner Du inte det komprometterande att du har mottagit mig?', säger han upprört. Vi sitter mittemot varandra i kabinettet och en oangenäm stämning lurar någonstans i bakgrunden. 'Det är den där förbannade Päts med sina sossar', väser Kusti upprört. 'Men det var ju högsta tid att han grep in' svarar jag irriterat. 'Folket har ju redan börjat yra om strömmar av blod och gatustrider.' 'Nonsens', muttrar Kusti, 'bara de, som är i ledningen, skulle man ha avlägsnat, alla andra skulle man inte ha rört.' Den oangenäma stämningen viker inte och snart tar Kusti avsked och går.

Estland blev genom Molotov-Ribbentrop-pakten en liten bricka i stormakernas spel. Ester som grupp kom under det oönskade kriget att bli både offer och förövre, men med tanke på omfattningen av deportationerna och den sovjetiska ockupationen under 1900-talets andra hälft, så står det helt klart att förövarrollen, som dagens Ryssland av politiska skäl väljer att framhäva, var jämförelsevis liten.

För den, som vill fördjupa sig i skeendet under andra världskriget hänvisar jag till Lindas memoarer (bilaga C) för nu går jag över till att berätta om vår släkts något mindre turbulenta tid i Pärnu på 1800-talet och det tidiga 1900-talet.



Pärnu idag

Strandhotellet färdigställdes år 1937 och är således samtida med Jaak och Jaan.